

УДК 811.111'42

ББК 81

ЛІНГВОПОЕТИКА АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ПСИХОНАРАТИВУ (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее)

ІЗОТОВА Н.П.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розкрито лінгвальні особливості психонаративу в романах Дж. М. Кутзее шляхом аналізу вербальних, сюжетно-композиційних та оповідних засобів його втілення. Особливу увагу приділено розробці критеріїв (предметно-тематичного, лексико-семантичного, композиційно-оповідного та сюжетного) виокремлення психологізованих контекстів як одиниць психооповіді. Виявлено, що в основі формування та ідентифікації психологізованих контекстів лежить текстове напруження. Запропоновано ландшафтну модель опису психооповіді в художніх творах Дж. М. Кутзее, яка спирається на ландшафт як спосіб подання дій персонажів, розгортання їхньої свідомості та вияву емоцій і почуттів.

Ключові слова: психонаратив, психологізований контекст, текстове напруження, ландшафтна модель.

This article focuses on revealing linguistic features of psychonarration in J. M. Coetzee's novels through the prism of verbal, compositional and narrative means of its manifestation. Special emphasis is laid on elaborating the criteria (thematic, lexical and semantic, compositional and narrative, as well as plot-developing) of singling out psychologically charged contexts as units of psychonarration. Formation and identification of psychologically charged contexts in J. M. Coetzee's literary works are proved to be grounded in textual tension. The research suggests a landscape model for psychonarration analysis which incorporates three narrative domains related to characters – the landscape of personages' actions, of their consciousness unfolding, and of their feelings and emotions.

Key words: psychonarration, psychologically charged context, textual tension, landscape model.

Універсальна властивість оповідного тексту слугувати конструктом, інтерпретаційною рамкою, що пов'язує між собою реальні чи уявні події з життя людини, розташовуючи їх у певній часовій та просторовій послідовності [20, с. 51], робить наратив потужним засобом упорядкування й осмислення особистого досвіду, спогадів, вражень, намірів, життєвих ситуацій тощо. Уже майже хрестоматійна теза Й. Брокмейера та Р. Харре про те, що “оповідна форма складає фундаментальну психологічну, лінгвістичну, культурологічну та філософську основи наших прагнень дійти згоди з природою та умовами існування” [8, с. 29], надала імпульсу детальнішому вивченню специфіки оповідних текстів різних жанрів, а через них – глибшому розумінню особистості, представленій крізь призму повісткування.

Розширення дослідницьких горизонтів сучасної, “посткласичної наратології” [26; 29] відбувається, зокрема, завдяки її продуктивній співпраці з суміжними, іноді навіть абсолютно різновекторними дисциплінами, що віддзеркалює загальні тенденції філологічних пошуків у новому тисячолітті [див.: 11]. Як наслідок, з'являються нові відгалуження наратології (як-от, когнітивна наратологія, соціонаратологія, феміністична наратологія, психонаратологія та ін.), що окреслюють нові інтерпретаційні виміри оповідних текстів (психологічний, історичний, соціологічний, ідеологічний, антропоцентричний та ін.) [26, с. 391].

У строкатому розмаїтті наративів особливе місце посідає художнє повісткування, що постає як спосіб динамічного вибудовування “світу історії”, ретельно продуманої автором і об'єктивованої в текстових структурах [21]. Коло питань, пов'язаних з дослідженням художніх наративів, є досить широким. Наразі вже накопичено значний досвід вивчення структурної [3; 6],

семантичної [15; 27; 28] та концептуальної [21] організації художньої оповіді, окреслено функціональний потенціал різноманітних наративних технік і стратегій [3; 15; 21; 28]. Водночас лінгвістичні механізми індивідуально-авторських трансформацій і жанрових модифікацій художньої оповіді залишаються не до кінця висвітленими. Додаткового роз'яснення та уточнення потребує й методологія аналізу різножанрових художніх наративів.

Актуальність цієї розвідки визначається необхідністю подальшої розбудови теорії художнього наративу в його лінгвопоетологічному вимірі з урахуванням лінгвальних виявів індивідуально-авторського стилю та жанрових особливостей творів з виходом у смислову площину літературної оповіді. Актуальним з позицій лінгвопоетики постає окреслення діапазону можливих жанрових модифікацій оповіді, у тому числі й ідіожанрових, які породжують усе нові різновиди та форми художнього повісткування.

У центрі уваги пропонованого дослідження перебуває художній психонаратив, широко представлений у романах відомого південноафриканського письменника, Нобелівського лауреата, Дж. М. Кутзее. Слід зазначити, що теорія художнього психонаративу наразі перебуває у стадії свого становлення. У сучасних лінгвопоетологічних студіях психооповідь вивчають як: 1) техніку моделювання свідомості персонажа [27; 28; 3]; 2) субдискурс внутрішнього мовлення персонажа [5]; 3) наративну техніку авторського художнього моделювання дискурсу [15].

Мета цієї статті – розкрити лінгвопоетологічну природу художньої психооповіді, втілену в романах Дж. М. Кутзее, шляхом аналізу вербальних, сюжетно-композиційних та наративних засобів її експлікації. Для досягнення поставленої мети передбачено виконати такі завдання: 1) виявити своєрідність художнього психонаративу порівняно з іншими оповідними формами з опорою на теорію художнього психологізму; 2) розробити та охарактеризувати критерії ідентифікації психологізованих контекстів як одиниць психооповіді; 3) побудувати ландшафтну модель психонаративу в романах Дж. М. Кутзее та обґрунтувати доцільність її використання для аналізу цих творів; 4) визначити вербальні, сюжетно-композиційні та оповідні засоби психологізації повісткування в аналізованих художніх текстах.

Матеріалом дослідження слугували п'ять романів Дж. М. Кутзее: “Age of Iron” (“Залізне століття”), “Life and Times of Michael K.” (“Життя та час Міхаеля К.”), “Slow Man” (“Повільна людина”), “Waiting for the Barbarians” (“В очікуванні варварів”) і “The Master of Petersburg” (“Осінь у Петербурзі”).

Психологізм у художньому творі постає як родова ознака мистецтва слова, риса художності; результат художньої творчості (відображення психології автора, персонажа, суспільства) або естетичний принцип, що лежить в її основі [14, с. 38]. У вужчому сенсі психологізм пов'язаний з досить повним, детальним та глибоким зображенням думок і переживань літературного персонажа за допомогою різноманітних засобів художньої літератури [13, с. 56]. У науковий обіг поняття “художній психологізм” увела відомий літературознавець та письменниця Лідія Гінзбург. Під художнім психологізмом авторка розуміє “дослідження душевного життя людини в його протиріччях та глибинах” [12, с. 28]. На думку А.Б. Єсіна, вирішальним фактором виникнення психологізму в художніх творах слугує не лише їхня тематика, а більшою мірою авторське осмислення теми [13, с. 59].

Романи Дж. М. Кутзее буквально просякнуті психологізмом, адже розкривають складні стосунки людини з суспільством, історією, культурою крізь призму внутрішніх переживань героїв. Тут психологізація відбувається передусім завдяки опорі на психонаратив, який має подвійну природу. У вужчому розумінні психонаратив постає як певна оповідна техніка, спрямована на зображення психологічного й емоційного станів персонажів та індивідуально-авторської оцінки художньої дійсності [пор.: 15]. У ширшому тлумаченні – це вербальне втілення ситуацій та подій, сфокусованих на описі внутрішнього світу персонажа (його/її психологічних станів, емоцій, почуттів), його/її рис, вчинків та дій, представлених у певних просторово-часових межах.

Своєрідність психонаративу полягає в тому, що він не просто зображує події, а окреслює психологічний аспект подієвості. Тому, на наш погляд, ефективною моделлю для вивчення психооповіді в романах Дж. М. Кутзее є *ландшафтна модель*, описана в працях А. Греймаса та Дж. Брунера [8], у певній її модифікації. Зокрема, автори пропонують дуальний ландшафт наративу, який охоплює два оповідні зрізи, важливі для психологічної характеристики наративу: ландшафт дій, де розгортаються події оповіді, і ландшафт свідомості персонажів, які або виконують, або не виконують певні дії, чи так чи інакше залучені до їхнього виконання / невиконання [9, с. 16]. З огляду на те, що психооповідь у романах Дж. М. Кутзее розкриває не лише подієвий аспект повісткування та осмислення викладених подій героями творів, а сфокусована насамперед на зображенні внутрішнього стану персонажів як певної емоційної або психологічної реакції на ці події, пропонуємо розширити й специфікувати зазначену модель, враховуючи репрезентацію емоційного й психологічного досвіду персонажів. Таким чином, переосмислена нами ландшафтна модель має такі складники (див. Рис. 1): 1) ландшафт дій персонажів (розкриває їхні мотивацію, цілі та способи досягнення, а також бездіяльність та її причини), 2) ландшафт свідомості персонажів (осмислення ним/нею життєвих ситуацій, особисті уявлення, вірування, бажання), 3) ландшафт емоцій та почуттів персонажів. Нерідко ці ландшафти перетинаються, взаємодіють і в такий спосіб підсилюють ефект психологізму.

Рис. 1 Ландшафтна модель психонаративу в романах Дж. М. Кутзее

Розглянемо деякі особливості вербальної маніфестації ландшафтної моделі на прикладі роману Дж. М. Кутзее “Slow Man” (“Повільна людина”), де провідною є тема самотності й відчайдушної боротьби людини зі своєю долею. Головного героя роману, шістдесятирічного фотографа Пола Реймента, по дорозі до супермаркету збиває машина. Він потрапляє до лікарні, де йому ампутують частину ноги. Пол повертається додому і стає повністю залежним від сторонніх людей. Цей трагічний випадок докорінно змінює життя і світосприйняття чоловіка, наприклад (виділення жирним тут і далі наше – Н. І.):

He is convinced that he would put an end to himself if he could, right now. Yet at the same time that he thinks his thought he knows he will do no such thing. It is only the pain, and the dragging, sleepless nights in this hospital, this zone of humiliation with no place to hide from the pitiless gaze of the young, that makes him wish for death [SM, p. 13].

У наведеному уривку зображено внутрішній конфлікт Пола Реймента, який намагається розібратися зі своїми думками, намірами, відчуттями після втрати ноги. Ландшафт дій персонажа, який розкриває наміри головного героя, вербально представлений ідіоматичним виразом *he would put an end to himself* (покінчив би з собою) та дієсловом *do* (робити), вжитим у негативному значенні (*he will do no such thing* – він не зробить цього). Ландшафт свідомості персонажа актуалізований його роздумами, словесними маркерами яких є дієслова *think* (думати), *know* (знати), *convince* (переконувати), що позначають інтелектуальну діяльність людини [30, с. 259,

с. 284, с. 279], та бажаннями, на що вказує дієслово *wish* (бажати), яке входить до семантичного поля “бажання” (“volition”) [там само, с. 355]. На ландшафт емоцій та почуттів Пола тут вказує емоційна та емотивно забарвлена лексика, зокрема іменник *humiliation* (приниження), що входить до складу лексики на позначення особистих емоцій (“personal emotions”) [там само, с. 555], та прикметник *pitiless* (безжальний), що входить до складу лексики, яка передає міжособистісні емоції (“interpersonal emotion”) [там само, с. 581].

Дослідження внутрішнього світу головних героїв романів за такими векторами уможливило глибшу інтерпретацію образу персонажу, який інкорпорує, відповідно, три профілі: поведінковий (від стереотипного до девіативного), когнітивний та емоційний (див. Рис. 2).

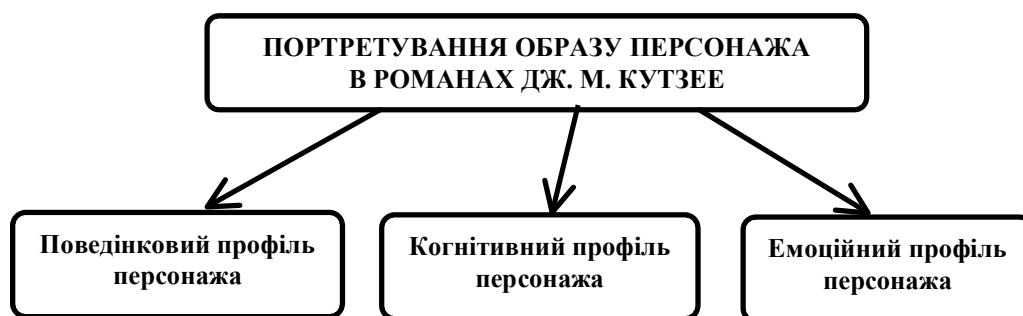

Рис. 2 Структура образу персонажа в романах Дж. М. Кутзее

Зазначений підхід до вивчення психонаративу порушує низку питань методологічного характеру, ключовим з яких є виокремлення одиниць психооповіді та відповідно одиниць її аналізу. Ця проблема тісно пов’язана з текстовою фрагментацією, структурною та смисловою “розміткою” тексту, виділенням функціонально значущих текстових елементів, встановленням їхньої ролі в системно-структурній організації тексту. Ми спираємося на те, що в лінгвістиці розрізняють одиниці самого тексту (тобто його структурні складники) та одиниці аналізу тексту [7, с. 249] як умовно виокремлені частини тексту будь-якої довжини, що визначаються аспектом дослідження, його метою та завданнями [там само]. Інколи, як у нашому разі, зазначені одиниці збігаються.

Беручи до уваги той факт, що основним критерієм структурації повісткування повинні бути його смислові характеристики [6, с. 389], одиницями вивчення психонаративу в романах Дж. М. Кутзее вважаємо **психологізовані контексти** – текстові фрагменти, що характеризуються предметно-темагичною, структурно-змістовою та комунікативною цілісністю. У межах цілого тексту такі “смислові відрізки”, в іншій термінології, “контекстні об’єднання”, “семантичні комплекси”, функціонують як своєрідні “смислові віхи” або “опорні пункти” [19, с. 36], важливі для розуміння та інтерпретації художнього тексту. Ідентифікація зазначених фрагментів в оповідному просторі романів Дж. М. Кутзее можлива за такими параметрами: 1) предметно-темагична єдність; 2) словесна маніфестація психологізації оповіді; 3) композиційна структурація психологізованого контексту; 4) текстове напруження як підґрунтя психологізації; 5) характер сюжетної вписаності психологізованих уривків. Розглянемо кожен із зазначених параметрів детальніше.

Предметно-темагичний критерій. Окремі контексти у структурі всього твору існують не ізольовано, не самі по собі, а розвивають певні підтеми, мікротеми, важливі для розуміння загальної теми твору [19, с. 24]. Відповідно реконструкція змісту будь-якого текстового уривку можлива лише в межах тематики цілого тексту. Слово “тема” (“тематика”) походить від давньогрецької *thema* – те, що покладено в основу, предмет, основний зміст роздуму,

викладу, творчості [див.: 23, с. 55]. У сучасних літературознавстві та лінгвопоетиці тему визначають, з одного боку, як найістотніший, активний, виділений, акцентований компонент структури художнього твору, що експліковано ключовими словами; а з другого, – як усе те, що є предметом авторського осмислення й оцінки, предметом передусім вербальної комунікації [там само; 17, с. 21]. Предметно-тематична специфіка психологізованих контекстів у романах Дж. М. Кутзее полягає в тому, що вони зосереджені на зображенні психологічних та/або емоційних станів, думок, почуттів, дій, характеристик персонажів, пов'язаних з осмисленням ними історичних та політичних процесів, власною ідентичністю в мультикультурному світі, розкриттям сімейних, міжрасових, сексуальних стосунків тощо, – усього того, що є ключем до розуміння їхнього внутрішнього світу.

Лексико-семантичні маркери. Предметно-тематичний план психологізованих контекстів у романах Дж. М. Кутзее зумовлює вибір мовних засобів їхньої презентації (від окремих слів, словосполучень до висловлень), що забезпечують семантичну єдність контексту. Вербальними маркерами аналізованих контекстів слугують: 1) лексика чуттєвої перцепції, що віддзеркалює сприйняття людиною світу за допомогою п'яти органів чуттів – зору, слуху, дотику, нюху, смаку; 2) емотивна лексика, що: а) називає емоції, б) описує емоції або в) виражає емоції [див.: 24, с. 34]; 3) акціональна лексика (зокрема, й лексика на позначення стану). Окремо слід згадати образні засоби, задіяні для психологізації оповіді. Наприклад:

*His son is inside him, a dead baby in an iron box in the frozen earth. He does not know how to resurrect the baby or – what comes to the same thing – lacks the will to do so. He is **paralysed**. Even while he is walking down the street, he thinks of himself as **paralysed**. Every gesture of his hands is made with **the slowness of a frozen man**. He has no will; or rather, **his will has turned into a solid block, a stone that exerts all its dumb weight to draw him down into stillness and silence**.*

*He knows what grief is. This is not grief. This is death, **death coming before its time, come not to overwhelm him and devour him but simply to be with him. It is like a dog that has taken up residence with him, a big grey dog, blind and deaf and stupid and immovable. When he sleeps, the dog sleeps; when he wakes, the dog wakes; when he leaves the house, the dog shambles behind him*** [MP, p. 48].

У наведеному уривку на емоційний стан безпорадності та болю головного героя роману Дж. М. Кутзее “The Master of Petersburg”, прототипом якого були одночасно Федір Достоєвський і сам Дж. М. Кутзее, після смерті сина вказують, з одного боку, лексеми *paralysed* (паралізований), у семантиці якої наявна сема ‘безпорадність’ (‘helplessness’) [30, p. 1027], та *grief* (горе, сум), де наявні семи ‘страждання’, ‘біль’ (‘suffer’, ‘hurt’) [там само, p. 874]. З іншого боку, маркерами виступають образні засоби, які розкривають психологічну та фізичну реакцію головного героя на травматичну подію в його житті. Так, фізичний стан чоловіка, що виявляється в неспроможності координувати свої рухи, порівняно зі станом людини, що сильно змерзла: *the slowness of a frozen man*, де людину показано як таку, що нібито скута кригою. Психологічну зломленість батька, втрату ним життєвих сил, енергії, волі до дії передано за допомогою метафори, у якій волю описано як таку, що перетворилася на суцільну цеглу, камінь, який всією своєю мертвою вагою тягне його в нерухомість і безмовність (*his will has turned into a solid block, a stone that exerts all its dumb weight to draw him down into stillness and silence*). Ключовими в структурі цієї метафори є іменники *stillness* (нерухомість), що містить сему ‘нездатність рухатися’ (‘motionlessness’) [там само, с. 155], та *silence* (мовчання), де наявні семи ‘німота’, ‘безмовність’ (‘muteness, speechlessness’) [там само, с. 230]. Смерть сина персоніфікується й постає в образі собаки, великої, сірої, сліпої, глухої, дурної та неповороткої, яка оселилася поруч із батьком (*It is like a dog that has taken up residence with him, a big grey dog, blind and deaf and stupid and immovable*). Ознаки собаки (сірий колір, великий розмір, фізичні вади, пасивність) віддзеркалюють сприйняття батьком смерті сина. На синтаксичному рівні

ця образність підсилюється синтаксичним паралелізмом (*When he sleeps, the dog sleeps; when he wakes, the dog wakes; when he leaves the house, the dog shambles behind him*), сукупно створюючи текстове напруження.

Композиційно-оповідні маркери. Точкою відліку ідентифікації та опису композиційно-оповідних сигналів психологізації художніх творів Дж. М. Кутзее є той факт, що художній психологізм кінця XX – початку XXI століття помітно змінює своє обличчя за рахунок значного розширення спектру чинників психологізації. Словесні засоби не втрачають своєї потужності, але їхній стилістичний потенціал підсилюється завдяки авторським нюансуванням у використанні мовних засобів. Ключову роль у створенні ефекту психологізму в художньому тексті починають відігравати оповідні техніки та прийоми. Психологізація романів Дж. М. Кутзее відбувається насамперед завдяки ускладненню композиції творів, а саме, унаслідок уведення до структури тексту оніричних епізодів, імітації щоденникових записів, епістолярних фрагментів тощо, а також широкого залучення кінематографічних технік. В оповідній площині романів психологізму досягнуто за рахунок розшарування оповідного простору шляхом зміни перспективи викладу подій, дотримання поліфонізму, порушення лінійності повістування, використання метанаративних вкраплень тощо. Так, у романі “Waiting for the Barbarians” внутрішній світ персонажа розкривається через його сни, видіння та власне ставлення до них. Центральним образом майже всіх сновидінь головного героя є образ дівчинки-варварки, якою він опікується і якій допомагає після жорстоких знущань солдатів над нею. Сни слугують єдиним засобом його спілкування з дівчинкою, даючи доступ до потаємних бажань, страхів, почуттів головного героя, до його підсвідомого. Наприклад:

She is wearing a round cap embroidered in gold. Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid. "Why are you dressed in your best?" I want to say: "I have never seen you looking so lovely." She smiles at me: what beautiful teeth she has, what clear jet-black eyes! Also now I can see that what she is holding out to me is a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust. A surge of gratitude sweeps through me. "Where did a child like you learn to bake so well in the desert?" I want to say. I open my arms to embrace her, and come to myself with tears stinging the wound on my cheek. Though I scrabble back at once into the burrow of sleep I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run [WB, p. 126].

Драматизм і психологізм у межах цього контексту досягається залученням техніки крупного плану, за допомогою якої зображено деталі зовнішності дівчинки: її волосся (*Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid*), зуби (*what beautiful teeth she has*), очі (*what clear jet-black eyes*), одяг (*She is wearing a round cap embroidered in gold*). Трепетне ставлення чоловіка до дівчинки вербально передано низкою позитивно маркованих епітетів, вжитих у її описі, а саме, *lovely* (гарно); *beautiful* (красивий), *clear* (ясний). Теплі, особливі почуття головного героя перегукуються з образом теплого хліба (*a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust; I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run*), який викликає у чоловіка почуття подяки, що словесно представлено метафорою переповненості (*a surge of gratitude sweeps through me*). На бажання захищати, піклуватися про дівчинку вказує дієслово *embrace* (обнімати), у семантичній структурі якого наявні семи ‘захист’ (*‘protection’*) та ‘ласка’ (*‘caress’*) [30, с. 811]. Образ дівчинки пробуджує в головного героя такі сильні почуття, що змушує його плакати уві сні, і навіть прокинувшись, чоловік відчуває сльози на щоках, які ятрять уявну рану (*come to myself with tears stinging the wound on my cheek*).

Іншим маркером психологізованих контекстів у досліджуваних романах слугує сукупність сигналів **текстового напруження**, в основі якого лежить конфлікт. Під текстовим напруженням мається на увазі динамічна щільність змісту тексту, здатність тримати читача в емоційній та інтелектуальній напрузі від початку твору до самого кінця [1, с. 130]. Загалом, у художньому

тексті можна спостерігати два різновиди напруження – семантичне (*англ. tension*), що експлікується переважно вербально, та сюжетне (*англ. suspense*) [див.: 1; 10; 11; 25]. Перше виникає там, де з'являються та взаємодіють протилежні сили, імпульси або значення [31, с. 236], і втілюється за допомогою низки різноманітних мовних одиниць, які сукупно відображають певний конфлікт, суперечність чи контраст. Сюжетне напруження, за О. П. Воробйовою, постає як емотивний компонент літературного повісткування, що є результатом такої побудови сюжету або окремих сюжетних ходів, завдяки яким розвиток подій набуває конфліктного або альтернативного характеру, висвітлюючи (*making salient*) можливість різних подієвих розв'язок, але залишаючи цю можливість до певного часу нереалізованою [10, с. 123].

Сигнали текстового напруження в психологізованих контекстах мають лінгвальний та концептуальний плани. Спираючись на теорію напруження, розроблену В. Г. Адмоні [2, с. 16], можна стверджувати, що напруження, яке виникає у психологізованих контекстах, за своєю природою є емпатичним і досягається підвищеною емоційною насиченістю контексту, яка виявляється у виборі емотивної лексики та структур речень, представлених у цих фрагментах. Концептуальним підґрунтям створення текстового напруження в межах психологізованих контекстів є різні схеми концептуалізації конфлікту (внутрішнього і зовнішнього), який у творах Дж. М. Кутзее ґрунтується на мотиві *опору*.

Феномен опору є значущим для різних сфер людської діяльності, його вважають невід'ємним аспектом життя людини, способом її взаємодії з навколишнім середовищем, із соціумом, одним із видів захисту від їхнього негативного впливу [18, с. 5]. Опір – це складна, комплексна діяльність людини, що виявляється, з одного боку, у послідовності або поєднанні різного роду дій: фізичних, вербальних, інтелектуальних, а з другого – у “не-дії”, утриманні, відмові від дії [4, с. 14], причому “нульова дія”, на думку Н. Д. Арутюнової, є не менш результативною, аніж реальна акція [там само].

Опір в аналізованих романах базується на реагуванні головного героя на певну життєву подію, зазвичай травматичну, наприклад, хворобу, смерть близької людини, війну, фізичне або психологічне насилля тощо. Реалізація мотиву *опору* тут визначається, з одного боку, його рушійною силою, а з другого – способами, які герой обирає для протидії. Загалом людина чинить опір діям, намірам, ідеям, пропозиціям інших людей (груп, громад); обставинам, труднощам тощо; несприятливому впливу фізичних і природних явищ, сил, стихій; власним емоціям і бажанням [18, с. 8]. За способами вияву опір може бути зовнішнім (фізичним, вербальним) та внутрішнім (інтелектуально-емоційним) [там само, с. 5].

Так, головна героїня роману Дж. М. Кутзее “Age of Iron” протистоїть своїй невиліковній хворобі. Протягом усієї оповіді місіс Керрен намагається змиритися зі своєю неминучою смертю, а ще з тим, що вона залишилася самотньою в цій біді. Наприклад:

The first task laid on me, from today: to resist the craving to share my death. Loving you, loving life, to forgive the living and take my leave without bitterness. To embrace death as my own, my alone [AI, p. 16].

Виокремлений фрагмент містить уривок із листа місіс Керрен до своєї доньки, у якому жінка у формі емоційного звернення до єдиної рідної людини повістує про останні дні свого життя. Мотив *опору* актуалізується в наведеному контексті сукупністю слів, ключовим серед яких є дієслово *resist* із семантикою ‘протистояння’ (*‘stand against’*), ‘блокування’ (*‘obstruct’*), ‘заважання’ (*‘hinder’*) [30, с. 444]. Жінка чинить внутрішній опір бажанню розділити з кимось час, що залишився в неї (*to resist the craving to share my death*). Вона не хоче нікого обтяжувати своїм горем і намагається триматися мужньо в складні хвилини свого життя. Вербально ця ідея втілена за допомогою іменника *bitterness* (гіркота), що містить семи ‘біль’ (*‘pain’*), ‘трагедія’ (*‘tragedy’*) [там само, с. 694], вжитого у висловленні *take my leave without bitterness* (піти без болю). Семантичне напруження підсилюється й словесною метафорою *to embrace death as my own, my alone* (взяти в обійми власну, єдину смерть).

У романі “Life and Times of Michael K” йдеться про протистояння простої людини жахам громадянської війни. Доля від самого народження не була прихильною до головного героя твору. Міхаель К. з’явився на світ із заячою губою, і це вплинуло не лише на його зовнішність, а й на здатність говорити, стиль поведінки, життя загалом. Стикаючись з багатьма трагічними подіями у своєму житті (смерть матері, війна, полон, виправні табори, численні приниження та знущання з боку військових), чоловік не чинить жодного опору ані обставинам, яким він слухняно підкоряється, ані суспільному тиску, ані негативним виявам чинної політичної системи. Наприклад:

*As the time passed, however, I slowly began to see the originality of the **resistance** you offered. You were not a hero and didn't pretend to be, not even a hero of fasting... **when we told you to jump, you jumped. When we told you to jump again, you jumped again. When we told you to jump a third time, however, you did not respond but collapsed in a heap; and we could all see, even the most unwilling of us, that you had failed because you had exhausted your resources in obeying us.*** [МК, р. 163]

Після перебування у виправному таборі Міхаель опиняється в лікарні, де знайшлася людина, місцевий лікар, яка нарешті зрозуміла, що внутрішній і зовнішній опір цього чоловіка полягає в його мовчанні та повній покорі (*you did not respond but collapsed in a heap; you had failed because you had exhausted your resources in obeying us*). Словесними показниками виявів мотиву **опору** в цьому уривку є ключова лексема *resistance* (опір), що містить у своїй семантичній структурі семи ‘*opposition*’ (‘протидія’), ‘*obstinacy*’ (‘неподатливість’), ‘*dislike*’ (‘нехит’’) [30, с. 444], та лексеми *respond* (відповідь) з семантикою ‘*відповідь*’ (‘*answer*’, ‘*reply*’) [там само, с. 236] і *obey* (слухатися) з семантикою ‘*покори*’ (‘*comply*’) [там само, с. 453], вжиті в негативному значенні.

Сюжетні маркери. Сутність сюжетотворення, за Ю. М. Лотманом, полягає у виокремленні подій (дискретних одиниць сюжету), наділених певним визначеним смислом і впорядкованістю (часовою, причинно-наслідковою або іншою) [16, с. 238]. В авторському художньому переосмисленні ланцюг подій маніфестується системою епізодів – відрізками оповіді, які характеризуються потрійною єдністю: 1) місця, 2) дії, 3) складу дійових осіб [22, с. 41]. На рівні сюжету психологізовані контексти як одиниці психонаративу відповідають епізоду, виявляючи його зазначені властивості.

Отже, своєрідність психооповіді в проаналізованих творах Дж. М. Кутзее полягає в акцентуванні психологічної характеристики подій та розкритті внутрішнього світу персонажів. З огляду на це, продуктивною для вивчення особливостей психологізації художніх творів автора виявилася тернарна ландшафтна модель, яка охоплює три виміри: ландшафт почуттів та емоцій персонажів, ландшафт їхніх дій та ландшафт їхньої свідомості. Лінгвопоетологічне наповнення такої моделі в зазначених романах відбувається завдяки поєднанню вербальних, сюжетно-композиційних та наративних засобів. Психологізований контекст як одиниця психонаративу та інструмент його аналізу відзначається предметно-тематичною, лексико-семантичною, композиційно-оповідною та сюжетно-орієнтованою специфікою. Перспективи подальших розвідок в обраному напрямі вбачаємо у встановленні лінгвокогнітивного наповнення ландшафтної моделі психонаративу в романах Дж. М. Кутзее залежно від особливостей індивідуально-авторської концептуалізації та категоризації художньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Синтагматическое напряжение в стихах и прозе / Владимир Григорьевич Адмони // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М. : Наука, 1969. – С. 16–26.
2. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания / Владимир Григорьевич Адмони. – СПб. : Наука, 1994. – 151 с.

3. Андреева К.А. Текст-психонаратив: Опыт структурно-семантической интерпретации / Кира Алексеевна Андреева. – Тюмень : ТГУ, 1996. – 110 с.
4. Арутюнова Н.Д. Язык цели / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. – М. : Наука, 1992. – С. 14–23.
5. Архипова М.В. Репликация как средство экстерииоризации внутренней речи в структуре художественного дискурса (на материале американского короткого рассказа) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Марина Владиславовна Архипова. – Челябинск, 2003. – 165 с.
6. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт ; пер. Г. Косикова // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 387–422.
7. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учеб. пос. / Нина Сергеевна Болотнова. – 4-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 520 с.
8. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Броймейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С. 29–42.
9. Брунер Дж. Жизнь как нарратив / Дж. Брунер ; перевод М. Соколовой // Social Research. – 1987. – №. 51(1). – С. 11–32.
10. Воробьева О.П. Сюжетное напряжение сквозь призму ментальных пространств (опыт концептуального анализа) / О. П. Воробьева // Когнитивная семантика: Материалы 2-й международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, Тамбов, Тамбов. гос. ун-т, 11–14 сентября 2000 г. – Ч. 1. – Тамбов : ТГУ, 2000. – С. 123–125.
11. Воробьева О.П. Лингвистика сегодня: реинтерпретация эпистемы / О.П. Воробьева // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2013. – Т. 16, №2. – С. 41–47.
12. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе / Лидия Яковлевна Гинзбург. – М. : INTRADA, 1999. – 415 с.
13. Есин А.Б. Психологизм русской классической литературы: книга для учителя. – [3-е изд-е]. – М. : Флинта, 2011 – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://iknigi.net/avtor-andrey-esin/52962-psihologizm-russkoj-klassicheskoy-literatury-andrey-esin.html>
14. Иезуитов А. Проблемы психологизма в литературе / А. Иезуитов // Проблемы психологизма в советской литературе. – Л. : Ленинград. отд-е ; Наука, 1970. – С. 38–40.
15. Клеменова Е.М. Психоповествование как нарративная техника авторского моделирования художественного дискурса / Е. М. Клеменова, И. А. Кудряшов // Труды Рост. гос. ун-та путей сообщения. – 2013. – №1 (22). – С. 174.
16. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
17. Матвеева Т В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк / Тамара Вячеславовна Матвеева. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1990. – 172 с.
18. Мельгунова А.Г. Когнитивная семантика глаголов сопротивления в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Мельгунова Анастасия Геннадьевна. – Иркутск, 2006. – 20 с.
19. Новиков А И. Семантика текста и ее формализация / Анатолий Иванович Новиков. – М. : Наука, 1983. – 215 с.
20. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості: монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
21. Татару Л.В. Композиционный ритм и когнитивная логика нарративного текста (сборник Дж. Джойса “Дублинцы”) / Л.В. Татару // Известия Российского гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2008. – Вып. №75. – С. 23–37.
22. Тюпа В.И. Анализ художественного текста: учеб. пос. / Валерий Игоревич Тюпа. – М. : Изд. центр “Академия”, 2009. – 336 с.

23. Хализев В.Е. Теория литературы: учебник / Валентин Евгеньевич Хализев. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 2002. – 437 с.
24. Шаховский В.И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / Виктор Иванович Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с.
25. Юдина Т.В. Категория напряженности и средства ее выражения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Юдина Татьяна Витальевна. – Л., 1990. – 17 с.
26. The Cambridge Companion to Narrative / ed. by D. Herman. – N. Y. : Cambridge University Press, 2007. – 310 p.
27. Chafe W. Literature as a window to the mind / W. Chafe // Acta Linguistica Hafniensia. – 2010. – Vol. 42, No S1. – P. 51–64.
28. Cohn D. Transparent Minds: Narrative Models for Presenting Consciousness in Fiction / Dorrit Cohn. – Princeton : Princeton University Press, 1987. – 334 p.
29. A Companion to Narrative Study / ed. by J. Phelan and P. J. Rabinowitz. – Malden : Blackwell Publishing, 2005. – 571 p.
30. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. – Harlow : Longman, 2005. – 1254 p.
31. The Routledge Dictionary of Literary Terms / ed. by P. Childs and R. Fowler. – L. ; N. Y. : Routledge, 2006. – 255 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

32. AI = Coetzee J. M. Age of Iron / John Maxwell Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2012. – 198 p.
33. МК = Coetzee J. M. Life and Times of Michael K. / John Maxwell Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2013. – 184 p.
34. МР = Coetzee J. M. The Master of St. Petersburg / John Maxwell Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2011. – 194 p.
35. Coetzee J. M. Slow Man / John Maxwell Coetzee. – N. Y. : Viking Penguin, 2003. – 198 p.
36. WB = Coetzee J. M. Waiting for the Barbarians / John Maxwell Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2010. – 180 p.

Дата надходження до редакції 18.03.2016